

Л. М. ДУНАЄВА. ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН: ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Здійснено огляд наукової літератури щодо впливу глобалізаційних процесів на вирішення політичних проблем на пострадянському просторі. Особлива увага приділяється українській науковій думці.

Ключові слова: глобалізація, глобальна мережа розвитку, глобальні трансформації, політичне прогнозування.

Осуществлен обзор научной литературы относительно влияния глобализационных процессов на решение политических проблем на постсоветском пространстве. Особое внимание уделяется украинской научной мысли.

Ключевые слова: глобализация, глобальная сеть развития, глобальная трансформация, политическое прогнозирование.

In the article the review of scientific literature is given in relation to influence of globalization for the decision of political problems into postsoviet postsoviet space. The special attention is spared Ukrainian scientific thought.

Key words: globalization, global development network t, global transformation, political prognostication.

На початку третього тисячоліття домінуючим загальносвітовим процесом є глобалізація. Дослідженню сучасних процесів в світовій політичній системі присвячена велика кількість монографій, наукових досліджень, статей тощо. Вони є предметом обговорення чисельних міжнародних симпозіумів, науково-практичних конференцій, круглих столів, семінарів тощо. Особливо необхідно відзначити внесок такої міжнародної організації як Глобальна мережа розвитку (Global Development Network), яка щорічно проводить Глобальні конференції з питань розвитку (Annual Global Development Conference), де на міжнародному рівні обговорюються найгостріші питання сучасного світового розвитку на міждисциплінарному рівні. Глобалізаційні процеси та їх вплив на сучасну політичну науку також перебувають в колі зору Міжнародної Асоціації політичної науки, яка на своєму XVIII Всесвітньому Конгресі (Квебек, Канада, серпень 2000 р.) визначила її як основу нової парадигми мислення.

Питання зміни парадигми мислення, її складові компоненти вивчав О. Панарін в роботі «Глобальне політичне прогнозування»¹. Особливості формування нової інноваційної парадигми в умовах України аналізував В. Семиноженко², а також І. Симоненко в межах дисертаційного дослідження. На сьогодні найбільш ґрунтовною роботою українських авторів щодо пошуку сучасної парадигми політичного буття є праця А. Гальчинського «Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти»³. В даній роботі аналізуються новітні глобальні трансформації, що визначають складну специфіку сучасності, її функціональну незбалансованість та системну невизначеність. Особливу увагу А. Гальчинський приділяє дослідженню цивілізаційних процесів, суперечливих тенденцій, пов'язаних із самозапереченням держави-нації, ринкових детермінант із ствердженням глобального постформаційного суспільства.

Сучасна інтеграційна стратегій розвитку України та відповідна їй соціогу-

© ДУНАЄВА Лариса Миколаївна – доктор політичних наук, професор, директор Інституту інноваційної та післядипломної освіти Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

маністична парадигма мислення як приклад нової парадигми наукових досліджень пропонується українським суспільствознавцем С. Вовканичем⁴. Однак, його увага зосереджується більше на економічних аспектах нової парадигми мислення, хоча й проводиться думка щодо поширення такої парадигми та відповідної їй методології на весь спектр наукових досліджень.

Головна теза всіх досліджень сучасної парадигми мислення та можливих методологій їх реалізації в наукових дослідженнях, зокрема й політичних, це – неможливість старими методами описати нову політичну реальність, яка характеризується глобалізаційними процесами, поширенням інформаційних технологій тощо. Питання методології сучасних досліджень є дискутованою темою, оскільки кожне наукове дослідження має ґрунтуватися на відповідній обраній темі методології проведення наукового аналізу. Сучасність свідчить не тільки про кризу пошуку парадигми, кризу політичної реальності, а й про кризу науки взагалі.

Сучасний стан еволюції науки, зокрема, суспільствознавства, став предметом дослідження таких західних авторів, як І. Валлерстайн, А. Тойнбі, Е. Тоффлер та ін. Аналіз даних робіт та висновки їх авторів стали предметом дослідження А. Гальчинського, який пропонує в якості методології нових політичних досліджень користуватися методологією складних та нерівноважних систем, автором якої вважають відомого вченого-суспільствознавця І. Пригожина⁵.

Методологія складних нерівноважних систем базується на добре відомому політичній науці системному підході, можливості якого досліджували багато авторів. Зокрема, слід відзначити роботи російських дослідників системності суспільства та системної методології дослідження А. Авер'янова і В. Афанас'єва, І. Блауберга і Б. Юдіна. Окремі розділи своїх монографій з питань дослідження регіональної політики та української державності, присвятили Т. Татаренко та Р. Мінченко.

Самоврядність та всі форми самоорганізації населення традиційно перебувають в колі зору дослідників, що ґрунтуються на синергетичному підході до власних досліджень. В сучасній час теми не лінійності та самоорганізації займають пріоритетне місце серед наукових публікацій Заходу. Теорія нелінійних динамічних систем, в першу чергу синергетики та теорія динамічного хаосу, вже вийшли за межі конкретних дисциплін і довели свою високу евристичну значущість. Показовим прикладом виявляються публікації «Шпрингеровської серії з синергетики», число яких вже сягнуло 60 томів і діапазон її інтересів постійно поширюється. До відомого авторитету в сфері дослідження не лінійності – журналу «*Physica D. Nonlinear Phenomena*» долучилися такі видання як «*Nonlinearity*», «*Chaos and Bifurcations*», «*Physical Review E*», «*Journal of Nonlinear Science*» тощо. Методологією самоорганізації володіють такі відомі західні аналітики й політологи як Д. Тоффлер, Дж. Форрестор, Э. Ласло, Ю. Одум, Д. Медоуз, К. Майнцер, В. Вайдліх та ін.

В основі синергетики як науки лежать праці В. Моїсеєва та І. Пригожина. Однією з перших праць не тільки в Україні, але й на теренах колишнього СРСР була монографія І. Добронравової «Синергетика: становлення нелінійного мислення». В Україні в 2002 році вийшла робота Л. Бевзенко «Соціальна самоорганізація»⁶, яка є ґрунтовним дослідженням українського автора можливостей синергетичного підходу до аналізу сучасних соціально-політичних явищ. Продовжуючи цю тему в роботі «Соціальна самоорганізація в теорії та практиці Майдану», Л. Бевзенко приходять до висновку, що саме самоорганізаційні процеси в

українському суспільстві призвели до нового поштовху в розвитку української демократії, тим самим підтвердивши можливості самоорганізації населення як ресурсу демократичних перетворень.

Проблема пошуку парадигми та відповідної методології досліджень повинна ґрунтуватися на дослідженнях політичної реальності, однак, виникає певна прогалина, що характеризується відсталістю методології щодо можливостей описати реальність, а з іншого боку, сама реальність постійно змінюється, що відображається на перманентності наукового пошуку парадигми мислення.

Вважається, що дослідження постіндустріального світу почалося з виходу в 1973 році роботи Д. Белла «Майбутнє постіндустріальне суспільство»⁷. Необхідно зазначити, що постіндустріальне суспільство та різні аспекти його становлення зародилося в межах філософських та суспільно-політичних наук на Заході, де вивчалось досить активно. Наукова думка збагатилася роботами Д. Белла, А. Тоффлера, С. Хантінгтона, М. Кастельса, М. Манна та ін. Усі вони виходили на Заході і стосувалися переважно західного суспільства. Для пострадянських країн роботи цих авторів стали відомі лише в 90-х роках ХХ ст., коли почали виходити в світ їх перекладні роботи та чисельні антології, що містили основні моменти їх досліджень.

Серед сучасних російських дослідників даної проблематики можна відзначити роботи В. Іноземцева, О. Неклесси, М. Ільїна, К. Гордєєва, О. Панаріна, В. Сергєєва та ін. Колективна праця «Мегатренди світового розвитку» під загальною редакцією В. Іноземцева містить різні аспекти дослідження глобалізаційного процесу та визначає в ньому місце та роль Росії. У працях О. Панаріна робиться акцент на соціальному підґрунті глобалізаційних процесів та проблемах стабільності та нестабільності сучасних національних політичних систем.

На особливу увагу заслуговують роботи російського дослідника В. Іноземцева, що присвячені дослідженню перспектив становлення постіндустріального суспільства на Заході та в Росії зокрема. В роботі «Сучасне постіндустріальне суспільство: природа, протиріччя, перспективи»⁸ він акцентує увагу на появі нового типу людини з новими цінностями, яка продукує новий зміст суспільного конфлікту в суспільстві. Він перший, хто звертає увагу пострадянських країн на необхідність їх органів влади різного рівня звернути увагу на суспільні наслідки стратегії випереджаючого розвитку.

Глобалізація кожного дня привносить нові аспекти дослідження, проявляючи нові наслідки свого впливу на суспільно-політичну сферу життєдіяльності людства. Досвід західних країн з цих питань досліджували О. Андерсон та Д. Андерсон у праці «Ворота в глобальну економіку»⁹, розробивши нову модель соціально-економічної співпраці населення в межах певного просторового об'єкту – концепцію глобальних воріт та хори, що обслуговує їх. Інший західний дослідник І. Валлерстайн зосереджував увагу більше на соціальних наслідках глобалізаційних процесів в світі. Свої спостереження та висновки він навів в роботі «Кінець знайомого світу»¹⁰.

Щодо місця України в світовому глобалізаційному процесі, то необхідно відзначити, що українські вчені постійно досліджують глобалізацію та всі її можливі наслідки і в світі, і в Україні. Починаючи з кінця ХХ ст. в Україні виходить низка монографій, присвячена дослідженню місця та ролі України в глобалізованому світі. Так, одною з перших робіт слід відзначити колективну працю українських авторів «Глобальні трансформації і стратегії розвитку»¹¹, яка поба-

чила світ ще в 1998 році. О. Білорус, який був одним з авторів даної праці, пізніше у власному дослідженні зосередив увагу на впливі глобалізації на національну стратегію України. Дана робота під назвою «Глобалізація і національна стратегія України» побачила світ у 2001 р. та знайомила читача з основними поняттями глобалізації, напрямками її впливу не тільки на економічну, а й суспільно-політичну сфери життєдіяльності українського населення.

Законовою подією в українській політичній науці щодо розгляду проблем глобалізації став вихід у 2004 р. колективної праці «Економіка знань: виклики глобалізації та Україна»¹², що вийшла в Національному інституті стратегічних досліджень. Вона містить статті А. Гальчинського, В. Семиноженка та В. Гейця щодо розгляду реальних можливостей та перспектив участі України в світовому суспільно-політичному процесі.

Сучасний етап наукових досліджень глобалізаційних аспектів світового політичного процесу, впливу глобалізації на політичне управління країнами, регіональну та місцеву політику відбувається, переважно в межах наукових статей. Серед множини таких досліджень, необхідно виокремити декілька напрямків досліджень. Так, І. Гладій у своїх працях зосереджує увагу на аналізі концепції воріт у глобальний світ та можливостей їх впровадження в українських реаліях¹³, І. Карлова досліджує сутність, наслідки та вплив глобалізаційних процесів на соціально-політичний розвиток сучасної України¹⁴, а О. Голобуцький та О. Шевчук акцентують увагу на такому вузькому аспекті глобалізації, як поширення інформаційних технологій та наслідки даного процесу в політичній сфері¹⁵. Слід зазначити, що кожний дослідник сучасних політичних процесів, який би аспект політичної реальності не обрав би собі за предмет дослідження, обов'язково зіткнеться з необхідністю врахування глобалізаційних процесів, оскільки сама глобалізація стала невід'ємною складовою сучасності.

Одним з наслідків поширення глобалізаційних процесів в політичному просторі є поступове проникнення їх зі сфери економіки і ствердження в політичному середовищі мережевих організаційних форм. Мережі та їх можливості в політичній сфері на пострадянському просторі є одною з найпопулярніших тем сучасної політичної науки, а останнім часом її активно застосовують до аналізу демократичних перетворень. Вперше про мережі в суспільно-політичному житті стали вести мову після виходу відомої трилогії М. Кастельса «Інформаційна доба: економіка, суспільство і культура» (1996–98 рр.), де міститься аналіз впливу глобалізаційних процесів на сучасне суспільство та вперше вказано на головну особливість сучасного світу – мережеві структури, характерні для всіх сфер життєдіяльності. Найбільший інтерес викликає перший том трилогії під назвою «Становлення суспільства мережевих структур»¹⁶, який присвячено дослідженню змін в соціальній структурі сучасного суспільства та тим наслідкам, до яких вони призводять в суспільно-політичному житті сучасного світу.

Необхідно зазначити, що теорія мереж достатньо нова для сучасної науки, тому монографій та ґрунтовних досліджень з цієї проблематики, особливо українських авторів, мало. Здебільшого дискусії та останні дослідження з зазначених питань містяться в наукових та інформаційно-аналітичних журналах. Серед таких журналів необхідно відзначити російські «Політичні дослідження», «Інформаційна доба», «Соціологічні дослідження», «Новий світ», Вісники Московського та Санкт-Петербурзького державних університетів, а також українські «Політика і час», «Людина і політика», «Соціологічний журнал», «Віче» тощо.

Щодо української наукової думки, то певні спостереження відносно становлення в Україні інформаційного суспільства містяться в роботах М. Томенка, М. Ожевана, Г. Почепцова, Д. Видріна, М. Пухтинського, але спеціально присвячених монографій немає. Виняток становлять роботи О. Бандурки та О. Білоруса, що присвячені розгляду державної інформаційної політики, але вони висвітлюють дії уряду щодо поширення та розвитку інформаційних ресурсів держави. В цілому, українські науковці користуються дослідженнями російських та західних спеціалістів.

Певний інтерес викликають роботи О. Давидова¹⁷, присвячені дослідженню наслідків становлення мережевих структур в суспільстві та їх вплив на політичну систему й її основні інститути. Мережевий підхід до політики та управління досліджував Л. Сморгунов¹⁸. Практику становлення соціально-політичних мереж на терені українського сучасного політичного простору досліджували Л. Лясота¹⁹ та К. Богуславська²⁰. Особливості функціонування інститутів та соціальних мереж на посткомуністичному просторі вивчали Д. Ткачов та В. Сергєєв.

Необхідно зазначити, що мережі та їх можливості в політичному середовищі пострадянського світу є предметом дослідження групи російських дослідників, до якої входять В. Сергєєв та Д. Сергєєв, А. Кузьмін, В. Нечаєв, К. Алексєєнкова, А. Казанцев та ін. Їх спільні роботи є найгрунтовнішими дослідженнями сучасних процесів на пострадянському просторі²¹. Особливу привабливість цим роботам додає їх спроможність проаналізувати сучасний стан політичного управління з урахуванням не тільки глобалізаційних процесів, ствердження мережевих організаційних форм, а й культурно-ментальних та історичних аспектів. На думку російських дослідників, саме мережі здатні стати основою для нових політичних інституцій на політичній арені пострадянських країн.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що, незважаючи на таке широке коло наукових досліджень, монографій, статей з проблем здійснення політичного управління країною, проблема наукового обґрунтування найбільш ефективної моделі подальшого соціально-політичного розвитку в сучасній Україні залишається відкритою. Потребують подальшого вивчення вплив глобалізаційних процесів, становлення мережевих організаційних форм, становлення та діяльність нових політичних акторів та багато інших питань.

1. *Панарин А.С.* Глобальное политическое прогнозирование: Учеб. для вузов. – М.: Алгоритм, 2002. – 352 с. 2. *Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка.* – К.: Вид-во НІСД, 2004. – 261 с. 3. *Гальчинський А.* Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. видання. – К.: Либідь, 2006. – 312 с. 4. *Вовканич С.І.* Соціогуманістична парадигма інтеграційної стратегії розвитку України та її регіонів // *Регіональна економіка.* – 2008. – № 3. – С. 7-22. 5. *Пригожин И., Стенгерс И.* Время. Хаос. Квант. – М.: Наука, 1998. – 438 с.; *Пригожин И.* Феномен катастрофы (дилеммы кризисного управления) // *Общественные науки и современность.* – 1994. – № 2. – С. 114-126. 6. *Бевзенко Л.Д.* Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 437 с. 7. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Прогресс, 1999. – 603 с. 8. *Иноземцев В.Л.* Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы: Учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Логос, 2000. – 304 с. 9. *Андерсон О., Андерсон Д.* Ворота в глобальную экономику. – М.: Мысль, 2001. – 378 с. 10. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира. Социология в XX в. – М.: Логос, 2003. – 355 с. 11. *Глобальні трансформації і стратегії розвитку / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко,*

О. М. Гончаренко та ін. – К.: Ін-т світової економіки та міжнар. відн. НАН України, 1998. – 416 с. **12.** *Економіка* знань: виклики глобалізації та Україна / Під заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. – К.: Вид-во НІСД, 2004. – 261 с. **13.** *Гладій І.* Концепція «воріт у глобальний світ» та інтеграція країн Східної Європи // Журнал європейської економіки. – 2003. – № . – С. 62-87. **14.** *Карлова І. О.* Глобалізація: сутність, наслідки та вплив на соціально-політичний розвиток України // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 11. – С. 41-52. **15.** *Голобуцький О.* Перспективи інформаційної трансформації політичних інститутів в Україні // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 93-106; *Голобуцький О. П., Шевчук О.Б.* E-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути? – К.: Генеза, 2001. – 104 с. **16.** *Кастельс М.* Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Прогресс, 1999. – С. 494-505. **17.** *Давыдов А.В.* Сеть как основная форма грядущей экономической организации общества // Аналитический вестник Совета Федерации ФС. – 2002. – № 17. – С. 47-55; *Давыдов А. В.* О некоторых социально-политических последствиях становления сетевой структуры общества // Аналитический вестник Совета Федерации ФС. – 2002. – № 17. – С. 35-46. **18.** *Сморгунов Л.В.* Сетевой подход к политике и управлению // Политические исследования. – 2001. – № 3. – С. 103-113. **19.** *Лясота Л.І.* Соціальні мережі та неформальні практики у політичному дизайні пострадянських суспільствах // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4 (19). – С. 56-71. **20.** *Богуславська К.* Становлення та розвиток мережевого підходу до вивчення політичних процесів // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4 (19). – С. 72-89. **21.** *Сергеев В. М., Сергеев К.В.* Механизмы эволюции политической структуры общества: социальные иерархии и социальные сети // Политические исследования. – 2003. – № 3. – С. 6-13; *Сергеев В. М., Кузьмин А.С., Нечаев В.Д., Алексеенкова Е.С.* Доверие и пространственное взаимодействие социальных сетей // Политические исследования. – 2007. – № 4. – С. 8-17.